

נעימים אמריה

ממעיינותיו של הגאון החסיד רבי מיכאל אריה ראנד שליט"א

גיליון חג הסוכות תשפ"ז
שנה ד' גיליון ל"ח

ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל

"וְלִידַע אֵיךְ שִׁמְךָ נִקְרָא עָלַי"

בפרטות. מהו התפקיד המיוחד אותו הטלת עלי בקידוש שמך בעולם. מהו אותו שם אשר נושא אנכי בקרבי המשתלשל מ"שִׁמְךָ" יתברך ויתעלה.

* * *

ולמדנו מדברי השפת אמת כי "בסוכות נמשך הדעת לבני ישראל, והארבעה מינים הם להמשיך הדעת בפנימיות האדם". למה הכוונה?

בתורה הקדושה נצטוונו: **וַיְדַעְתָּ הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ פִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד** (ואתחנן ד, לט). נכללים בפסוק הזה שני ציוויים שונים. האחד: **"וַיְדַעְתָּ הַיּוֹם"** – לדעת במוח. והשני: **"וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ"** – להחזיר את הדברים ללב. לחיות ברמ"ח ובשם"ה על פי הידיעות שחוקקות במוחנו. שכן רבים רבים הם הדברים שיודעים אנו במוח, ובכל זאת אין הם חודרים ללבנו פנימה כלל, כך שלמעשה איננו חיים בפועל כפי הידיעות החרותות במוחנו.

לדוגמא בעלמא: כולנו יודעים שאסור לכעוס. אם מטעם שהכעס מזיק לבריאות, אם מטעם שהכעס כאילו עובד עבודה זרה (ע"י שבת קה, ב; זוה"ק בראשית כז, ב; קרח קעט, א; פינחס רלד, ב) וכל מיני גיהנם שולטין בו (נדרים כב, ב), ואם מטעם שהזהירו המקובלים כי הכעס "טָרַף נַפְשׁוֹ בְּאִפּוֹ" (איוב יח, ד) ועליו להתחיל את כל עבודת השי"ת מחדש (שער רוח"ק ה, ב מדה"ס; ספר הליקוטים משלי פ"א). כולנו יודעים שאסור לכעוס – ועדיין הרבה מאוד מאתנו כועסים. מדוע זה קורה לי? הרי יודע אני שהדבר אסור בהחלט? התשובה לכך היא: יודע אתה אכן במוח – אבל הלב רחוק משם עדיין עד מאוד, וכמאמר צדיקי קמאי "שמן אמונת השכל לאמונת הלב רחוק יותר מאשר מן הארץ לשמים" (יסוד העבודה ח"ב מכתב כה בשם "הצדיק רבי לייב מדוקאר נ"ע, תלמיד מובהק של הרה"צ המגיד ממעזריטש, ואחר כך שימש את הצדיק רבי מענדל ז"ע בעל ספר פרי הארץ).

והיו אומרים בעלי המוסר: ממש כפי שלא תטען על ראובן "הכיצד עשית כך וכך הלא שמעון יודע שהדבר אסור", כך ממש אינך יכול לטעון על לבך "הכיצד עשית כך וכך הלא המוח יודע שהדבר אסור", שכן כשלא עבדת עם עצמך להחזיר את הידיעות שבמוח אל הלב פנימה – הרי הם כשני זרים שאינם מכירים זה את זה כלל.

ומסופר בפי חסידים, כי כשהגיע פעם מרן השפת אמת ז"ע אל הרבי ר' העניך מאלכסנדר ז"ע, שאלו הרבי: מה תבקש? אמר לו השפת אמת: "רצוני שיהיו מוחי ולבי מחוברים יחדיו. שלא יפרדו זה מזה כלל". כי אכן, זוהי העבודה החשובה ביותר עלי אדמות!

הן כה הגיד פעם הרה"ק רבי משה מקאברין ז"ע בנוסח תפילת הימים הנוראים: **"וַיִּקְרָאָךְ כָּל הַמַּעֲשִׂים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לַפְּנִיָּה כָּל הַבְּרָאִים וַיַּעֲשׂוּ כָּלֵם אֶגְדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנָךְ בְּלִבָּב שְׁלָם, כְּמוֹ שִׁידְעֵנִי ה' אֲשֶׁר־שָׁלַטְתָּ לַפְּנִי עוֹז בְּיָדְךָ וּבְגִבּוֹרָת בִּימִינְךָ וְשִׁמְךָ נִקְרָא עַל כָּל מַה שֶּׁבְּרָאתָ"**. ופירש ואמר במילותיו הנוקבות: רבונו של עולם, "כְּמוֹ שִׁידְעֵנִי" במוחנו שכן הוא – כך נירא ממך ונעשה רצונך "בְּלִבָּב שְׁלָם". בפועל.

אם כן, גם אם "בסוכות נמשך הדעת לבני ישראל", עדיין אין הגילוי אלא אל המוח, וכיצד איפוא נמשיך זאת מן המוח אל הלב? התשובה היא: על ידי הלולב ומיניו! שכן "הארבעה מינים הם להמשיך הדעת בפנימיות האדם". אל השדרה. אל הלב. אל העינים והפה. **"וַיְדַעְתָּ הַיּוֹם"** – בכח מצות סוכה, **"וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ"** – בכח ארבעת המינים.

וכלשון קדשו של הגה"ק מבענדין ז"ע בספרו יכהן פאר (מאמרי סוכות ד"ה ענין שאומרים): **וְלִקְחֶתֶם לָכֶם. לָכֶם – לִבְכּוֹמוֹ מִזֹּחַ**. שיהיה בלב כמו שהוא במוח – זה ענין גדול, וזה כל המבוקש. יִפְתָּח לִבָּנוּ בְּתוֹרָתוֹ. וזה עיקר הלקיחה. וזה עיקר הישועה. עכ"ל"ק.

* * *

מסוגלים איפוא הימים הקדושים הללו לברר במוחנו ולהחזיר ללבנו את הידיעה וההכרה במלכותו יתברך. לדעת היטב במוח – ומשם להוריד ולהחזיר את הידיעה הברורה הזאת אל הלב ואל שאר איברי הגוף.

וכשנזכר לידיעה נשגבה זו, נדע גם איך שִׁמְךָ נִקְרָא עָלַי – בפרטות, ונזכר לעובדו יתברך בלבב שלם, ובמילוי התפקיד המסויים והמיוחד לכל אחד ואחד מאתנו עלי אדמות. אמן ואמן.

נודע מה שכתבו המקובלים כי בשמו של כל אדם מישאל רמזו שורשו העליון בגבהי מרומים, מהותו, תפקידו המיוחד עלי אדמות, ומה שצריך להוציא לפועל בימי חייו. חו"י אדמו"ר הגה"ק הפני מנחם ז"ע ביאר פעם, דמהאי טעמא איתא שהרשעים משכחין את שמם בעולם העליון. "והענין הוא, מפני ששמו של האדם הוא תפקידו, השליחות המוטלת עליו, ואם הוא ממלא אחר שמו הרי טוב, אך כשאינו עומד בזה – הרי הוא כמי ששכח את שמו" (פני מנחם פרשת ויחי עמ' שפד).

ואמנם יכול האדם לעבור חיים שלמים בהאי עלמא ולא לידע כלל מהו תפקידו המיוחד, ומה נרמז בשמו. שכן בדורות הראשונים, כשהיו נביאים בישראל, היינו הולכים אצל הנביאים שיגלו את אוזנינו בדברים הנשגבים הללו – וזוכים למענה מן השמים [וכפי שכתב הגר"א בביאורו למשלי (טז, ד): "כי כל אדם ואדם יש לו דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומין זה לזה (ברכות נח, א), ואין טבע שני בני אדם שוה. וכשהיו נביאים, היו הולכין אצל הנביאים לדרוש את ה', והיה הנביא אומר על פי משפט הנבואה דרכו אשר ילך בה – לפי שורש נשמתו ולפי טבע גופו". וביתר ביאור והרחבה בדרשות נחלת דוד (מהגר"ר דוד טעביל ז"ל תלמיד הגר"ח מוואלוז'ין) דרוש א': "כי כל אחד ואחד לפי שורש נשמתו, חוייב להיות עיקר עבודתו באותה מצוה המיוחדת לו לפי שורש קדושת נשמתו. כי שישים רבוא אותיות לתורה, ושישים רבוא נשמות לישראל, וכולם נאחזות באותיות התורה, ולזאת כל אחד ואחד מישאל חוייב להשים עיקר עבודתו בפרטות המצוה המכוונת לעומתו. אמנם מאין יודוע זה לכל איש ואיש במה יזכה את ארחו, היה הולך אל הנביא, והיה הנביא מודיעו בדבר ה' את המצוה אשר אליו ישים עיקר מגמתו"].

אולם בדורותינו אנו, הלא "אוֹתִיתֵינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין עוֹד נִבְיָא וְלֹא אִתְּנוּ יָדַע עַד קֹחַ" (תהלים עד, ט), וכלשון קדשו של האור החיים הקדוש בפרשת עקב (ח, כ): "כֵּן תִּאֲבָדוּן" – פירוש: שיכרת מהם נבואה ורוח הקודש, שיאבדו. ועל זאת יחרד לב עם ה', שאין קללה בעולם כזו, אוי לדורות שטעמו כוס המר הזה מר ממות, והוא רחום ישוב ירחמנו כי יתן את רוחו בנו כימי קדם. עכ"ל"ק. הכיצד נדע איפוא מהו תפקידנו המיוחד בהאי עלמא? הכיצד נדע מהו הרמז בשם המיוחד לנו?

התשובה לכך היא: חג הסוכות! בחג הזה יכול כל אדם מישאל לקבל דעת אלקית. דעת והשגה במהות שורשו ונשמתו. דעת והכרה מהי הדרך המיוחדת עבורו בהאי עלמא. וכפי שכתב מרן השפת אמת ז"ע במאמרי החג (תרמ"ט ד"ה במצות): "שמעתי מפי מו"ז (החידי"ש הר"מ) ז"ל, כי במצות סוכה בא שפע הדעת, כמו שנאמר (אמור כג, מג) **לְמַעַן יִדְעוּ דְרֹתֶיכֶם, וּבְלִלּוֹב מִקִּבְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדֵּעַת** – כמו שנאמר (שם פסוק מ') **וּלְקַחְתֶּם**". והיינו: "כי בסוכות נמשך הדעת לבני ישראל, דכתיב **לְמַעַן יִדְעוּ, וְהָאֲרֵבָעָה מִיָּנִים הֵם לְהַמְשִׁיךְ הַדֵּעַת בְּפִנְיִמְיוֹת הָאָדָם**" (שם תרל"ז ד"ה ענין סוכה ולולב).

שכן השם "סוכה" טומן בחובו רמז לראיה ולרוח הקודש, על דרך לשון חז"ל על שרה אמנו שהיתה "סוכה ברוח הקודש" (ע"י רבינו בחיי ראה טז, יד; אמרי פינחס' סוכות אות תקנה ואות תקעג; בני יששכר' תשרי ריש מאמר י'; באר משה' קאזניץ דרושים לסוכות ד"ה או יאמר בסוכות תשוב; שפת אמת' תרמ"ג סוד"ה ענין, שם תרמ"ז סוד"ה למען, ושם תרנ"ג ד"ה כתיב), והיינו שעל ידי מצוה גדולה ונשגבה זו יכול כל אדם מישאל לזכות לראיה ברורה בדעת אלקית, וכעין הנביאים שהיו סוכין ברוח הקודש.

ומפני מה? כי מצות הסוכה ניתנה לישראל כזכר לענני מסבבין את בני ישראל במדבר, והרי כתבו התוס' בכמה דוכתי (שבת כב, ב ד"ה וכו' לאורה; מנחות פו, ב ד"ה מחוץ) בשם ברייתא דמלאכת המשכן, שבכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היו מאירים להם ענני הכבוד בכל המקומות, עד שאדם היה מסתכל בטפיח – ורואה מה שבתוכו, בחבית – ורואה מה שבתוכה, עיין שם. לכן יש בכח מצוה זו להאיר את עיני האדם להיות "סוכה ברוח הקודש", עד שיראה בבירור את דרך החיים האמיתית בכללות, ואת דרכו המיוחדת בפרטות, ויצפה בכל זה בראיה והכרה ברורה.

וזוהו שתיקנו בנוסח הבקשה שקודם נטילת הלולב **"וְלִידַע אֵיךְ שִׁמְךָ נִקְרָא עָלַי"**, היינו: שעל ידי שפע הדעת הנשפע במצות הסוכה, ועל ידי שפע הדעת שנמשך בקרבי פנימה על ידי מצות ארבעת המינים, אזכה לדעת ולהשיג איך שִׁמְךָ – שמך יתברך ויתעלה, נִקְרָא עָלַי – נמצא בקרבי. כלומר: מהו שִׁמְךָ אשר נִקְרָא עָלַי

כוונה במצות ישיבה בסוכה

יחידה ליחידה

היהודי הקדוש מפרשיסחא זי"ע נסתלק ב"ט תשרי תקע"ד, ו"מקובל שבעת הסתלקותו שמעו שאמר: יחידה ליחידה" (באר משה, או"רוב, פרשת בראשית מאמר חמישי אות ג').

וכה מסופר בספר אביר הרועים (אזכור סט): רבינו הקדוש (האבני נזר) זצ"ל אמר פעם אחת ביחידות, כשדיבר הרבה מגדלות היהודי הקדוש זצ"ל מפרשיסחא, בזה הלשון: "דוקא האט עהר גיוואלט האָבען מסירות נפש בשעת תפילה, עס איז אָבער עהם נישט גיגראָטין, די קינדער האָבען אויף עהם אָכטיג גיגעבן. איינמאָהל איז עס עהם גיגראָטין, עס איז גראָד קיינער נישט גיוועזן אין שטוב, ווען עהר האָט גיהאָלטען וועלן מושיעים בְּהַר צִיּוֹן, האָט מען גיהערט ווי עהר איז גיפאָלן, זענען זיי אַריינגעקומען צו לויפֿען – האָט מען נאָך גיהערט ווי עהר זאָגט יחידה ליחידה, ונסתלק ועלה לשמים" (=הוא היה חפץ בדוקא שתהיה לו מסירות נפש בשעת התפילה, אבל לא עלה הדבר בידו, כי בניו היו משגיחים עליו. אולם פעם אחת עלה בידו. במקרה לא היה אף אחד בחדרו, וכשהגיע לפסוק וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן שמעו שנפל, ומיהרו להכנס ועוד שמעו איך שאומר יחידה ליחידה – ונסתלק). ובשעה שסיפר רבינו הקדוש זאת, היו פניו בוערות כלפידים, ועשה תנועות גדולות שלא כדרכו בקודש, והיה נראה בעליל שקינא אותו קנאה גדולה (=שזכה לדרגה זו). ע"כ.

וכנראה נוסחא זו היא הנכונה, ולא כפי שהביאו בספרי מלקטים שבעת ההושענות כשאמר: "יחידה ליחידה" נסתלק, שכן ההושענא "אום אַני חוּמה" (שבה נאמר: יחידה ליחידה) אינה נאמרת בימי החג (מלכד הושענא רבה) אלא בשנה שחל בה יו"ט ראשון דסוכות ביום שני, וגם אז נאמרת היא ביום רביעי דסוכות ולא ביום חמישי, כך שלא יתכן שבי"ט תשרי – בחמישי דסוכות – אמר את ההושענא האמורה.

ועוד, שבשנת תקע"ד שבה נסתלק, חל יו"ט ראשון דסוכות בשבת, ולא נאמרה כלל ההושענא "אום אַני חוּמה" בימי החג (אלא בה"ר בלבד).

ועל כרחק שפרצו התיבות הללו "יחידה ליחידה" מעומק נפשו הטהורה, בלא שייכות לנוסח התפילה שבזו השעה.

זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל

ואמנם עדיין יש מקום לדון לענין דיעבד, לפי חידושו הנודע של הב"ח דבמצות שמפורש בתורה טעמו, אזי חוץ ממה שצריך לכוון בהם שמקיים את ציוויו יתברך בסתמא, יש עוד להוסיף ולכוון גם את טעם המצוה. וטעמא דמילתא: דמה שכתבה התורה טעם למצוה "וירור כי עיקר המצוה וקיומה תליה בכוונתה שיוכוון בשעת קיום המצוה, מה שאין כן שאר מצוות, דיוצא ידי חובתה אף על פי שלא יכוון בה דבר כי אם שעושה המצוות לשם ה' שציוה אותו לעשותם" (ב"ח ס"ח).

וביאר שם דמהאי טעמא כתבו הטור והשולחן ערוך בציצית ובתפילין ובסוכה דבעינן לכוון נמי את טעמיהם. בהלכות ציצית (ס"ח סעי' ח') כתב המחבר: "ויכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שזכור כל מצותיו לעשותם", בהלכות תפילין (ס"ח סעי' ה') כתב המחבר: "ויכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח ארבע פרשיות אלו כי כדי שזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו", ובהלכות סוכה (ס"ח סעי' א') כתב המחבר: "בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסוכות הושבתי את בני ישראל – הם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש".

והא לך לשון הב"ח בהלכות סוכה (שם): "דכיון דכתיב למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וגו', לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת מצות הסוכה כפי פשטה כו'. וזה הטעם בעצמו לרבינו (הטור) ז"ל במה שכתב בהלכות ציצית: ויכוין בהתעטפו שצונו המקום וכו', וכן בהלכות תפילין: ויכוין בהנחתם שצונו המקום להניח וכו', מה שלא עשה כן בשאר הלכות, כי לא כתב שיוכוין שום כוונה בעשיית המצוה. מפני כי המקיים המצוה כדינה, יוצא בה אף על פי שלא היתה לו שום כוונה (=אלא כפשוטו לקיים מצות בוראו), אבל בציצית שכתוב בהן למען תזכור וגו', וכן בתפילין כתוב למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, שפשוטו הוא שהתפילין הם אות וזכרון כדי שיהא תורת ה' שגור בפניו כי ביד חזקה הוציאך, יראה שלא קיים המצוה כתיקונה אם לא יכוין אותה הכוונה, ולכן כתב בהלכות אלו ויכוין וכו'. וכן גבי סוכה שכתוב למען ידעו וגו', משמע ליה גם כן שצריך שיוכוין בשעת ישיבת הסוכה הטעם המכוון במצוה." ע"כ.

אך באמת מדקדוק לשון הב"ח נראה שכוונה זו אינה אלא ענין לכתחילה, ולכן נקט בלשוננו דלא הוי מצוה "כתיקונה" באם אינו מכוון, אבל אינה מעכבת דיעבד. וכן נקט הפרי מגדים, וכפי שהעתיקו המשנה ברורה בכל הני מצוות (ציצית – ס"ח ס"ק יט; תפילין – ס"ח ס"ק טו; סוכה – ס"ח ס"ק סוף סק"א, ודלא כבינוני יעקב שם סק"ג). ושוב לא נותר לנו לבאר אלא איך היא הדרך הנאותה לכתחילה לקיים ישיבת סוכה בכוונה שלמה.

* * *

ונראה כי הדרך הנאותה ביותר היא, שבכל שבעת הימים, בכל פעם שנכנס לסוכה לקיים את מצוותה, כאכילה ושינה ולימוד ושהיה בה, יהרהר או יאמר בפיו: הֲנִי מְכֻוֹן לְקִיּוֹם מִצְוַת בּוֹרְאִי שְׂצֻנוֹ לִישֵׁב בְּסֻכָּה, בְּכָתוּב בְּתוֹרָתוֹ (אמור כג, מב-מג) בְּסֻכַּת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים כָּל הָאָזָח בְּיִשְׂרָאֵל יִשְׁבּוּ בְּסֻכַּת לְמַעַן יִדְעוּ דוֹרֹתֵיכֶם כִּי בְּסֻכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. זָכֹר לִיצִיאַת מִצְרַיִם זָכֹר לַעֲנִי הַקָּבוֹד שֶׁהִקִּיפוּ עָלֵינוּ לְהִגֹּן עָלֵינוּ מִן הַשָּׁרָב וְהַשֶּׁמֶשׁ (עי' מ"ב ס"ח ס"ח ס"א).

והנה העולם רגילין להזהר בכוונה זו דוקא בלילה הראשון, אולם יותר נכון לכוון את הכוונה הנזכרת בכל שבעת הימים והלילות בכל עת ובאו לסוכה לקיים מצוותה, וכפי שמשמע בבן איש חי (שנה ראשונה פרשת האזינו סעי' ז') ובנכח החיים (ס"ח ס"ח ס"ק). והגם שבשאר הימים והלילות איננה מצוה חיונית אלא קיומית, סוף כל סוף הרי מקיימין מצוה באכילה ושינה בה, ויש איפוא לעשותה בכוונה שלמה.

[ובפרט לחידושו העצום של הביאור הלכה (ס"ח ס"ח סעי' ד' ד"ה ו"א שצריכות כוונה) שהלובש טלית ואינו מכוון לקיים עשה דציצית הרי הוא כהולך בטלית שאין לו ארבע כפות, והכי נמי היושב בסוכה ואינו מכוון לקיים עשה דסוכה הרי הוא כאוכל חוץ לסוכה, אם כן בודאי נחוצה היא הכוונה עד מאוד. אולם דבריו מחודשים ביותר, וכבר הרבו לתמוה עליו. ואכמ"ל בהז'.

להלכה קיימא לן דמצוות צריכות כוונה (ס"ח ס"ח סעי' ד'), והיינו דאם אינו מכוון לקיים את המצוה מצד ציוויו יתברך אינו יוצא ידי חובתו. ויש לדון איך היא הדרך הנאותה לקיים מצות ישיבת סוכה בכוונה שלמה.

ואין אני דן לענין דיעבד, כי בדיעבד יוצא ידי חובת המצוה גם בלא כוונה, ומכמה טעמים:

(א) דעת המחבר בהלכות פסח (ס"ח סעי' ד') דגם האוכל מצה בלא כוונה כלל (כגון: שאנסוהו גויים לאכול) יצא ידי חובתו, כל "שהוא יודע שהלילה פסח ושהוא חייב באכילת מצה". והיינו דאף על גב דמצוות צריכות כוונה, מכל מקום "במידי דאכילה שעל כרחק נהנה גרונו – עדיף טפי וכמתכוון דמי" (מ"ב שם ס"ח ל"ד). ואם כן הכי נמי לענין אכילה בסוכה, כיון שעל כרחק נהנה כמתכוון דמי (ביאור הלכה ס"ח ס"ח ד"ה ו"א שצריכות כוונה). ושאר הענינים בסוכה, כשינה וטיול ולימוד, הרי נמשכים אחר האכילה, כדקיימא לן (ס"ח סעי' ח') שאין מברכין "לישב בסוכה" אלא בשעת אכילה משום ששאר הענינים "טפלים לה", וכיון שחל שם מצוה על אכילתו בסוכה מצד שהוא "מידי דאכילה שעל כרחק נהנה גרונו", ממילא חל שם מצוה גם על שאר עניניו שם.

(ב) אך אפילו לדעת הראשונים דפליגי על הכרעת המחבר שם, וסבירא להו ד"אין לחלק בין מידי דאכילה לשאר מצוות וכל שלא נתכוון באכילה לצאת ידי המצוה לא יצא" (מ"ב שם). וכן אפילו אי נימא כדעת הגר"ח מברסק ז"ל שיש לחלק בין אכילת מצה לאכילה בסוכה, משום "דאכילת מצה עיקר חיובה וקיום מעשה המצוה הוא במעשה האכילה, ומעשה המצוה היא אכילה, אבל אכילת כזית בסוכה אע"ג דילפינן חובת אכילת הכזית בגזירה-שוה ט"ו ט"ז מחג המצות (סוכה כז, א), מכל מקום עיקר המצוה היא קיום ישיבת סוכה ולא אכילת הכזית, אלא דילפינן מגזירה-שוה דקיום מצות ישיבת סוכה מתקיימת בלילה הראשון רק על ידי אכילת הכזית, אבל עיקר ושוש המצוה היא הישיבה בסוכה, ולכן בעינן בזה כוונה לצאת אף להדעות דבמידי דאכילה אין צריך כוונה לצאת" (הגדה 'מבית לוי', בריסק, עמ' קו).

עם כל זה, הרי כבר כתב המ"ב (ס"ח ס"ח סעי' כ"ה) בשם החיי אדם "דמה דמצרכין ליה לחזור ולעשות המצוה (=היא דלא כיון), היינו במקום שיש לתלות שעשייה הראשונה לא היתה לשם מצוה, כגון בתקיעה שהיתה להתלמד, או בקריאת-שמע שהיתה דרך לימוד, וכדומה, אבל אם קורא קריאת-שמע כדרך שאנו קורין בסדר תפילה, וכן שאכל מצה או תקע ונטל לולב, אף על פי שלא כיון לצאת – יצא, שהרי משום זה עושה כדי לצאת, אף על פי שאינו מכוין. ורצונו לומר, להניח שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי

לצאת, אף על פי שלא כיון בפירוש יצא". ואם כן לגבי ישיבת סוכה, דודאי מוכח מתוך הענין שנכנס אל סוכתו כדי לקיים מצוה, שאם לא כן היה אוכל וישן בבית, לכן אע"פ שלא כיון להדיא – יצא.

(ג) ואפילו אם לא נסכים עם סברת החיי אדם בזה, סוף כל סוף הרי כל אדם מברך "לישב בסוכה" קודם אכילתו בסוכה, והרי כבר כתב הנודע ביהודה בתשובתו הנודעת לענין אמירת "לשם יחוד" (קמא י"ד ס"ח צג) דבכל מצוה שיש ברכה לפנייה – אין צריך שום כוונה נוספת בה לצאת ידי חובה, כי הברכה "הוא התעוררות הדיבור ומחשבה", ולכן "כל מצוה שיש ברכה לפנייה אין צריך לומר שום דבר לפנייה – רק הברכה", שהרי תכלית הברכה לגלות ולהודיע "שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת" (לשון הריטב"א פסחים ז, ב). ודבריו מוסכמים להלכה על כל פנים בדיעבד (עי' ביאור ס"ח ס"ח וכן הלכה), ד"ודאי בכל מצוה שמברך עליה אין לו אמירה גדולה מזו" ('חלקת יואב' אור"ח ס"ס לג).

ושאר הענינים בסוכה, כשינה וטיול ולימוד, שאין מברכין עליהם, הרי הטעם שאין מברכין עליהם זהו מפני שנמשכים הם אחר האכילה ו"טפלים לה", אם כן מאחר שחל שם מצוה על האכילה בסוכה על ידי הברכה, שוב חל גם עליהם שם מצוה. ופשוט.

ומכל הני טעמי מבורר שאין לנו לדון כלל לענין דיעבד, דבודאי יוצא ידי מצות ישיבת סוכה גם בלא כוונה להדיא לשם מצוה, אלא שיש לנו לבאר איך היא הדרך הנאותה לקיים המצוה לכתחילה בכוונה שלמה.

* * *

הגיגים ופנינים בנוסח ה"הושענות"

שבעים, להם שני כללים הכוללים את כולם. כמו **שבעים אומות** עם **עשו וישמעאל** שהם הראשים והכוללים. וכן להבדיל **שבעים שמות הקדושים**, הכללים הם **אָנִי וְהוּא** שהם ראשים וכללים לכולם. וכן **שבעים פנים לתורה**, ושני דברות הראשונות הם כוללים כל המצוות, 'אנכי' כולל כל מצוות עשה, ו'לא יהיה לך' כולל כל מצוות לא תעשה" ע"כ.

וכבר ציינתי בספרי 'ביד נביאך' ריש שיה"ש, כי כזה איתא בשל"ה הקדוש בהגה"ה לפרשת וזאת הברכה, על מאמרם ז"ל (ע"ז ב, ב): "ה' מְסִינֵי בָּא וְזָרַח מְשַׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מִהֵר פֶּאֶרְךָ, מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארך, מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה". והלא לא נזכרו בכתוב אלא "שעיר" ו"פארך", ומהיכן למדנו שהחזירה על כל אומה ולשון. אמנם באמת לא החזיר את התורה אלא על עשו וישמעאל בלבד, רק מקרי שהחזירה על כל אומה ולשון, יען אומות אלו המה "כוללים כל השבעים אומות". כך הבנתי מדבריו הקדושים שם. ושוב ראיתי שכן כתב האברבנאל בישעיה סו, ד [וע"ע בפרי צדיק פרשת עקב (מאמר ז) ומאמרי סוכות (מאמר טז)] שעשו וישמעאל מכונים ב"מְסִינֵי אֶרֶץ" יען הם שורשי וראשי הקליפות. וראה ב'ביד נביאך' שם שהארכת בזה עוד].

ולמדנו איפוא כי השמות **אָנִי וְהוּא** בקדושה הם כנגד קליפות עשו וישמעאל בטומאה, ומעתה יש לומר שכיון שמקריבין אנו שבעים פרים בסוכות כנגד שבעים האומות (סוכה נה, ב), ונחלקין הפרים הללו ל"ה כנגד עשו הנקרא **שְׁעִיר** ול"ה כנגד ישמעאל הנקרא **שְׁעִיר עִזִּים** וכמפורסם בשם הגר"א (י"קול אליהו פרשת פינחס כט, יב), ומתמסרין הפרים והולכין כרמז וסימן כליה לאומות (רש"י שם כט, יח), לכן מתפללין אנו בימים הללו דוקא בשני השמות **אָנִי וְהוּא**, לבקש ולהעתיר שבכח ראשי השמות דקדושה, תגרם השפלה והכנעה והתמעטות וסימן כליה לראשי קליפות הטומאה עשו וישמעאל ולכל האומות הנאגדים תחתם. אמן כן יהי רצון.

* * *

והנה התוס' בסוכה שם (מה, א ד"ה אני והו) כתבו שהבקשה בשמות הללו טפי מאחריני "משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דכתיב ביחזקאל (א), **וְאָנִי בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה**, וקרא דכתיב בירמיה (מ, א) **וְהוּא אֶסּוּר בְּזִקְמִים, כְּבִיכּוֹל הוּא בַּעֲצָמוֹ**. והיינו 'הושענא' - שיושיע לעצמו". ונראה מדבריהם כי חג הסוכות הוא זמן מסוים ומיוחד לבקש ולהעתיר על גאולתו ויתברך וגאולתו מן הגלות.

ויתכן הטעם בזה, על פי הנודע כי היציאה לסוכה היא בחינת גלות, כדאיתא בילקוט שמעוני פרשת אמור (סוף רמז תרגז): "אמר רבי אליעזר בר מרס: למה אנו עושין סוכה אחר יום הכיפורים? אתה מוצא בראש השנה יושב הקב"ה בדין על באי העולם, וביום הכיפורים הוא חותם את הדין, שמא יצא דינן של ישראל לגלות, ועל ידי כן עושין סוכה, וגולין מבתייהן לסוכה, והקב"ה מעלה עליהן כאילו גלו לבבל". וכן הביא השל"ה הקדוש (מסכת סוכה פרק נ"ר מצוה) בשם המהרי"ל כי "ציוה מצות סוכה סמוך ליום הכיפורים, שצריך להיות נע ונד מביתו לסוכה, ודומה לגלות שהוא מכפר נמי עוונות". והמשך דברי המהרי"ל שם: "אמר מהר"י סג"ל: כל אדם יעשה סוכתו קבע ודירתו עראי, שאם חס ושלום נגזר עליו גלות, נתכפר בזה" [ומטעם זה נוהגים לבקש קודם שנכנסין לסוכה: "וּבְזִכְרוֹת צְאִתִּי מִמִּצְרַיִם הַחוּצָה וְדָרָךְ מִצְוֹתֶיךָ אֲרוּצָה, יִחְשַׁב לִי זֹאת כְּאִלּוּ הִרְחַקְתִּי נְדוּד, וְהִרְבַּ פְּסָנִי מְעוֹנֵי וּמִחֲטָאֵי טְהֵרָנִי". כי מצות הסוכה היא כ"הרחקת נדוד" וגלות].

ולפי זה נראה, דטעם השראת שכניתו יתברך על הסוכה, כמאמרם ז"ל (סוכה ט, א) שחל שם שמים על הסוכה, היא מפני חביבותן של ישראל לפני הקב"ה "שבכל מקום שגלו שכינה עמהם", כדאמרינן בשלהי מגילה (כט, א): "תניא רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמהן, גלו למצרים שכינה עמהן כו', גלו לבבל שכינה עמהן כו', ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן, שנאמר (נצבים ל, א) **וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתָךְ, והשיב**

אָנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא. פירש רש"י (סוכה מה, א): "מע"ב שמות הן, הנקובים בג' מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח: ויסע וגו', ויבא בין מחנה, ויט משה את ידו, ושלשתן בני ע"ב אותיות, ומהן שם המפורש: אות ראשונה של פסוק ראשון, ואחרונה של אמצעי, וראשונה של אחרון, וכן בזה הסדר כולל. השם הראשון וְהוּא כו' ושם הל"ז הוא אָנִי".

ויש להתבונן: מאי טעמא מזכירין שמות אלו דוקא בתפילות דחג הסוכות. ובדרך דרוש יש לומר, כי שם ע"ב מרמז גם על ענני הכבוד, על דרך הַנֶּה אֶנְכִּי בָּא אֵלֶיךָ פַּעַם הָעֶנָן (יתרו יט, ט). ותוספת רמז נפלא יש בזה, כי הנה שם "אָנִי" יוצא מהתיבות: **מֵאֲחֲרֵיהֶם** (ד"ו יסע), הָעֶנָן (ד"ו יבא), קָדִים (ד"ו יט), והרי זה רמז לענני הכבוד שהלכו עם בני ישראל מאחריהם ומלפניהם. **מֵאֲחֲרֵיהֶם - הָעֶנָן - קָדִים**.

ויש לומר עוד, על פי מה דאיתא בזה"ק פרשת בשלח (נא, ב) כי פסוקא קמא "וַיִּסַּע" הוא בבחינת חסד - ולכן האותיות שבו נמנין כסדרן, פסוקא אמצעייתא "וַיִּבֶּא" הוא בבחינת גבורה - ולכן האותיות שבו נמנין למפרע, ואילו פסוקא בתרא "וַיֵּט" הוא בבחינת רחמים - ולכן שוב נמנין האותיות שבו כסדרן. ולשון הזה"ק בפרשת תרומה (קלב, ב): "ובגין כך ההוא שמא דע"ב כלילא ברזא דאבהן - ימינא ושמאלא ואמצעייתא".

והנה ידוע (טור סי' תיז; זוה"ק שלח קסה, ב ושם פינחס רנו, ב) כי ג' המועדות הם כנגד ג' האבות, פסח - אברהם, שבועות - יצחק, וסוכות - יעקב. ונראה לפי זה, כי בכל שנה ושנה מתעורר ומצטרף ונשלם מחדש בחינת שם ע"ב על ידי ג' המועדות, בפסח נשלם בחינת חסד דאברהם דפסוקא קמא, בשבועות נשלם בחינת תפחד יצחק דפסוקא אמצעייתא, ובסוכות נשלם בחינת תפארת יעקב דפסוקא בתרא - ומצטרפין השמות יחדיו. ולכן דייקא בחג הסוכות מתפללין בכח השמות הללו, לאשר עתה בצירוף ג' המועדות נשלמו השמות הללו על מתכונתם. ויה"ר שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונו יתברך.

* * *

עוד נראה, על פי המבואר בכתבי הגר"א כי השמות **אָנִי וְהוּא** הם ראשי השמות דשם ע"ב, וכל אחד מהם ממונה על ל"ה שמות מתחתיו. והיינו, כי שם ע"ב נחלק לשני חלקים שבכל אחד מהם יש ל"ו שמות, שם "וְהוּא" שהוא השם הראשון עומד בראש החלק הראשון וממונה על ל"ה השמות שאחריה, ושם "אָנִי" שהוא השם הל"ז עומד בראש החלק השני וממונה על ל"ה השמות שאחריה (יהל אור' הקדמת זוה"ק ה, ב; ספר יצירה פ"א משנה א' אופן ג'; 'הכתב והקבלה' דברים כט, ה).

[וכבר נזכר הענין ברבינו בחיי פרשת בשלח (טו, ג): "ויש לנו עוד קבלה בהם (=בשמות אָנִי וְהוּא), כי הם שמות הקודש, והם מכלל ע"ב שמות הרשומים בפסוקי ויסע ויבא ויט. ומודעת זאת לכל בעלי השמות, כי שם בן ע"ב נחלק לחלקים ידועים, ויש לכל חלק וחלק כח ידוע לפעולה ידועה עם ידיעתם בניקודם כמשפט, ושני שמות אלו כל אחד ראש לחלקו הידוע להם, זה לקרב פזורים, וזה לאהבה. וכיון שכן מה נעים ומה טוב שנוכרים בתוך תפילתנו, לבקש בהם רחמים מאת השי"ת שיקרב את פזורינו, ושיאהוב אותנו כימי קדם. זה שמעתי מפי החכם רבי יצחק טודרוס ז"ל".

וע"ע בתוס' יו"ט סוכה שם (פ"ד משנה ה'): "וכאשר נעשה שתי מערכות מאלו השמות, יהיה השם הל"ז - הראשון ממערכה השניה, ונמצא שאלו שני שמות **אָנִי וְהוּא** הם הראשונים לשתיים המערכות. והקדים שם **אָנִי** שהוא ראשית מערכה שניה, כדרך אָנִי ראשון וְאָנִי אַחֲרוֹן (ישעיה מד, 1). שוב מצאתי חלוקת שם ע"ב לחצאין, בספר הבהיר (אות קי), הביאו הספ"ר (=ספר פירס ר'מונים להרמ"ק שער כא פ"ט), והנאני". ע"כ (ואמנם בספר הבהיר' שם חילק השמות לא לחצאין, אלא לג' חלקים שבכל אחד מהם כ"ד, עיין שם). וע"ע באלה רבה סי' תרס סק"ה].

ובריש שיר השירים כתב הגר"א כי כנגד השמות הללו בקדושה, עומדים האומות ובראשם עשו וישמעאל שכל אחד מהם ממונה על ל"ה מתחתיו. והא לך לשון קדשו שם: "ובכל מקום שחושב

הגיגים ופנינים בנוסח ה"הושענות"

המשך

לא נאמר אלא וְשָׁב, מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגליות."

וכיון שבחינת הסוכה היא כגלות לנו – ושכינתו יתברך נמצאת שם עמנו בגלותינו, לכן דוקא בימים הללו מבקשים ומעתירים "אֲנִי וְהוּא הוֹשִׁיעָה נָא", שיושיע הוא יתברך לעצמו ולנו, ומבור גלות ידלנו ויעלנו בב"א.

* * *

הוֹשִׁיעַ נָא לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ, לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ, לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ, לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ. מלבד הפשוט שיעשה הגאולה למענו, כדכתיב (ישעיה מח, יא) "לְמַעַנִי לְמַעַנִי אֶעֱשֶׂה כִּי אֵיךְ יִחַל (=לבל יתחלל שמי) וּבְבוֹדִי לֹאֲחֹר לֹא אֶתֵּן", יש לפרש נמי: הוֹשִׁיעֵנוּ שְׂנוּכָה הַלְלוּ מִיּוֹחָדִים לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ כו', והיינו שזאת תהיה כל תקוותינו ותשוקתנו בהאי עלמא. כמאמר: וְכִתְּבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים – להכתב בספר של אלו החיים רק לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים (לב שמחה מאמרי ר"ה עמ' מא; 'אור יחזקאל' מאמרי אלול עמ' פב).

* * *

לְמַעַן אֶמְתֵּן. שתתגלה האמת בעולם, ותסור ה"שְׁפַת שֶׁקֶר" שמכסה עליו (עי' שפת אמת' תהלים קכ, ב).

לְמַעַן דָּתְךָ. שיתגלה בחינת "תורה חדשה" דלעתיד, כדכתיב בנבואת ישעיה (נא, ד) כִּי תִזְרֶה מֵאֲתֵי תִצָּא, ואיתא במדרש (ויק"ר יג, ג): "אמר הקב"ה: תורה חדשה מאתי תצא, חידוש תורה מאתי תצא". והיינו גילוי סודות התורה שיתגלו לעתיד (וכפי שציינתי בזה הרבה בספרי ביד נביאיך' ריש שיה"ש).

לְמַעַן לְמוֹדֶךָ. שנוכח לזמן אשר אתה בעצמך תלמדנו את תורתך הקדושה וממילא תהיה קבועה בלבנו לבל תשתכח עוד, כדאיתא בילקוט (ישעיה רמז תעט): "בעולם הזה ישראל למדים תורה מבשר ודם לפיכך משכחין אותה, שניתנה על ידי משה שהיה בשר ודם, וכשם שבשר ודם עובר – כך לימודו עובר, שנאמר (משלי כג, ה) הִתְעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ. אבל לעתיד לבוא אין ישראל למדין אלא מפיו של הקב"ה, שנאמר (ישעיה נד, יג) וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה', וכן הוא אומר (ירמיה לא, לג) וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת אָחִיו, וכשם שהאלהים חי וקיים לעולם – כך לימודו מה שלמדים ממנו אינם שוכחים לעולם".

* * *

הוֹשִׁיעַ נָא גְּשִׁים בְּשׁוּעוֹת. זכות דורשי ה' שבבוא חלילה עת צרה וצוקה, אזי ניגשים בראשונה לשווע להשי"ת, ולא כהנהו אינשי שבראשונה מתעסקים לסדר הענין בגשמיות ורק לאחר מכן פונים להשי"ת, אלא כפי שלימד מרדכי היהודי בעת צרת המן, שבבוא הצרה אזי קודם לכל דבר יצא וזעק וחינן, ורק אחר כך פנה להתעסק בהשתדלות גשמית על ידי אסתר. וזהו "גְּשִׁים בְּשׁוּעוֹת" – שהגישה הראשונה היא לשווע לפניו יתברך בתפילה ובתחנונים.

* * *

הוֹשִׁיעַ נָא שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת. מלבד פירושי המפרשים יש לפרש בעוד גוונים:

(א) "שָׁעוֹת" הוא מלשון פניה, על דרך (בראשית ד, ה) וַיֵּשֶׁע ה' אֶל הָבֶל וְאֶל מִנְחֹתוֹ וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחֹתוֹ לֹא שָׁעָה, שפירש רש"י: וַיֵּשֶׁע – ויפן, לֹא שָׁעָה – לא פנה. ומבקשין בזכות שפנינו לנענע שלוש פעמים לכל צד (סי' תרנא סעי' ט'). וזהו "שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת".

(ב) כעין זה יש לפרש, כי עיקר העבודה להפנות אליו יתברך את הנפש הרוח והנשמה, שכנגדם מעשה דיבור ומחשבה כנודע. וזהו "שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת" – שנוכח להפנות אליו יתברך את כל ה"שְׁלֹשׁ" הנזכרים.

(ג) בזכות קבלת התורה שהיתה "שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת", כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק מז) כי "בשש שעות ביום קיבלו ישראל את הדברות, ובתשע שעות ביום חזרו ישראל לאהליהם".

(ד) בזכות דוד המלך שלא נגזר עליו חיים אלא ל"שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת" בלבד, כדאיתא בילקוט פרשת בראשית (רמז מא) שכאשר העביר הקב"ה לפני אדם הראשון את כל הדורות "הראהו דוד חיים חקוקין לו שלוש שעות, אמר לפניו: רבוננו של עולם לא תהא תקנה לזה, אמר: כך עלתה במחשבה לפני, אמר לפניו: כמה שני חיי, אמר לו: אלף שנים, אמר לפניו: יש מתנה ברקיע, אמר לו: הן, אמר לפניו: שבעים שנים משנותי יהיו למזל זה". וזהו "הוֹשִׁיעַ נָא שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת", היינו בזכות דוד המלך שחיי העצמיים לא היו אלא "שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת" בלבד, ובזכות אדם הראשון שהעניק משנותיו לאותו שלא נגזר עליו לחיות אלא "שְׁלֹשׁ שָׁעוֹת".

* * *

כְּהוֹשַׁעַת מִשְׁמַחֶיךָ בְּבִנְיָן שְׁנֵי הַמְּחֻדָּשׁ נוֹטְלִין לוֹלֵב כָּל שְׁבַעָה בְּמִקְדָּשְׁךָ. זה שנים שאלני הרה"ח ר' יונה זייברט ז"ל להבין פשר דבר: מה כוונת הפייט בהזכירו בְּבִנְיָן שְׁנֵי הַמְּחֻדָּשׁ בדוקא? וכי בבית ראשון לא נטלו לוֹלֵב כל שבעה? ואמנם באמת סדר הפיוט הוא לפי סדר הדורות, שמזכיר מקודם את קהֲלֵת וְעַמּוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים שהוא בית ראשון, ואחר כך את הַשְּׁבִים עוֹלֵי גוֹלָה לְפָדְיוֹם, ושוב את מִשְׁמַחֶיךָ בְּבִנְיָן שְׁנֵי הַמְּחֻדָּשׁ, אך מכל מקום ממה שהזכיר בהם נוֹטְלִין לוֹלֵב כָּל שְׁבַעָה בְּמִקְדָּשְׁךָ משמע שהיה איזה חידוש בהנהגה זו ליטול לוֹלֵב כל שבעה במקדש – מה שלא נהגו כך מקודם, והוא פלא: מה חידוש יש בקיום מצות ה' שנהגה גם בכל ימי בית ראשון.

ונראה לענ"ד לבאר, על פי מה שהסתפקתי אם חיוב לוֹלֵב כל שבעה במקדש נהג גם במשכנות [גלגל, שילה, נוב וגבעון] או לא, ויסוד הספק הוא משום דמצינו בכמה דוכתי דהיכא דכתיב לְפָנֵי ה' – אתי למעט במה (עי' זבחים טז, א; רש"י שם קיז, ב ד"ה ואין נוהגין; שם קיט, ב ד"ה צפונת, ועוד), ואם כן הכא דכתיב (אמור כג, מ) וְשִׁמְחֶתָם לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים", שמא הוא במקדש דוקא ולא בבמה. ולעת עתה לא מצאתי בזה דברים מפורשים [ונסתפקתי עוד: את"ל היה החיוב גם במשכנות, יש לדון אם בשילה היה הלולב ניטל בכל הרואה, לדעת הרמב"ם (פיה"מ סוכה פ"ג משנה יב) שגם בירושלים היה הלולב ניטל בכל העיר].

והנה כשהחלו לבנות את הבית השני בעת עליית זרובבל, מפורש בעזרא (פרק ג) שבסוכות הראשון עוד לא ייסדו היכל, ורק מזבח עשו, ולאחר מכן בשנה השנית סיימו לבנות היכל, ושוב העלילו הצרים עליהם וגזרה המלכות להפסיק לבנות ועמד כך הבית עד ימות עזרא, י"ח שנה לאחר מכן, ואז סיימו לבנותו בשלימות. והנה בפסוקים ובחז"ל לא מבואר אם באותם י"ח שנים עשו גם "קודש קדשים", או שלא הספיקו להקים זאת קודם שהרפו הצרים את ידיהם. אך איך שיהיה, אפילו אי נימא דבמשכנות לא היה חיוב ליטול לוֹלֵב שבעה, מכל מקום נראה פשוט שכבר בתחילת בניית בית שני, אפילו קודם שייסדו היכל, היה למזבח שלהם דין "לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם" ונתחייבו בלולב שבעה, וטעם הדבר: משום דהמקום ההוא היה מקודש מימי בית ראשון (מנחות כז, ב) ו"קדושה ראשונה לא זזה ממקומה" (לשון המל"מ פ"ה ממעשה הקרבנות ה"ג), וכפי שהארכתי בסברא זו בספרי ביד נביאיך (ש"א ד, יא).

ומעתה יש לומר שזהו כוונת הפייט: אפילו בְּבִנְיָן שְׁנֵי הַמְּחֻדָּשׁ, כשעדיין לא הוקם כל הבית על מכוננו, ולא היה להם קודש הקדשים ואפילו היכל, עם כל זה היו נוֹטְלִין לוֹלֵב כָּל שְׁבַעָה בְּמִקְדָּשְׁךָ, "בְּמִקְדָּשְׁךָ" דייקא, משום שהיה המקום מקודש בקדושת המקדש הראשון, ושפיר היה קרוי לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם, וכפי שנתבאר.

ושבו התבוננתי ליישב לשון הפייט בפשטות, דאתי להורות שאפילו בבית שני שלא היה להם ארון כפורת ולוחות (יומא כא, ב; שם נג, ב), והיה מקום לומר דלא מקרי כל כך "לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם" וממילא פטורין מלולב שבעה, עכ"ז היו נוֹטְלִין לוֹלֵב כָּל שְׁבַעָה בְּמִקְדָּשְׁךָ, כי קדושת המקדש אינה תלויה בארון דוקא, ומקרי "לְפָנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם" אפילו בלא ארון. ודו"ק.

* * *

צוף אמרים

פרשת וזאת הברכה

האחד - שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה, שישמעו בשמים את קול המלכים בתפילתם, והשני - וְאֵל עַמּוֹ תִּבְיָאֲנוּ לאותו הקול, שגם כאן למטה ישמעו בני ישראל את קולם, היינו שיכנסו דברי המלכים הכשרים באזני העם.

כִּי שְׁמָרוּ אִמְרֹתָךְ וּבְרִיתְךָ יִצְוָה, יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל (לג, ט-י). הנה בכדי ללמוד ולהבין את תורתנו הקדושה צריכין להיות נִימוּלִין, כמאמר עקילס הגר לאדריינוס: "אפילו חכם שבמלכותך וזקן בן מאה שנה אינו יכול ללמוד תורתך אם אינו מל" (שמור' ל, יב). ולכן אחר המילה מברכין "כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה" (שבת קלז, ב), וכדאיתא בשו"ת רעק"א (קמא סי' מב) "דבאמת מילה ותורה שייכים להדדי, וכמו שכתב בעוללות אפרים (מאמר שצב) שמילה חיצונית היא סיבה למילה פנימית מערלת לב, וכשימול ערלת לבבו אז יהיו חדריו לבו פתוחים להבין ולהשכיל, אם כן מילה מבוא למילת הלב להבין ולהשכיל בתורה ומצוות", עיין שם בהרחבה.

[ונכלל בזה עוד, על פי מה דאיתא בתיקונים בכמה דוכתי, דהכתוב (נצבים ל, יב) מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשְּׁמַיָּה הוּא ר"ת מילה, וס"ת שם הוי"ה, וכתב בעל הטורים שם כי הרמז בזה "לומר שאינו יכול לעלות השמים אצל ה' אם לא שיהא נִימוּל". והנה כל התורה היא שמותיו יתברך כנודע, וכפי שכתב המקובל האלהי מהר"י גיקטלייא בריש ספרו שערי אורה ש"כל התורה כולה נארגת על הכינויין, והכינויין על השמות, והשמות הקדושים כולם תלויים על שם הוי"ה ומתאחדים בו, נמצאת כל התורה כולה נארגת על שם הוי"ה". ולכן מי שאינו נִימוּל אינו יכול להשיג אפילו אות אחת מתורתו יתברך, שכן רק על ידי מילה זוכין לשם הוי"ה].

ויתכן דמהאי טעמא נזכר בברכת יוסף בחינת הר סיני, כדכתיב: וּמִמְנָה אֶרֶץ וְיִלְלָה וְרוֹצֵן שְׂכֵנִי, סֵנָה תְּבֹאֲתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף, יַעֲן מִידַת יוֹסֵף הַצַּדִּיק, מִידַת הַיִּסּוּד, היא הכנה לתורה הקדושה.

אולם כל זה הוא לענין ללמוד תורה לעצמו, אך ללמדה לאחרים - לזה לא סגי במילה לבד, אולם בעי' גם שמירת וקדושת הברית, וכדאיתא (ברכות כב, ב) לגבי בעל קרי שהגם כי ללמוד לעצמו לא בעי' טבילה מדינא, אולם ללמד לאחרים בעי' טבילה, וזהו משום שהמלמד תורה לאחרים בעי' להתקדש ולהטהר ביותר כדי שיזכה להנחיל תורתו יתברך ולהחדירה בלב התלמידים, וכל הקדוש יותר - ראוי יותר ללמד התורה, כדאיתא (מ"ק י, א; חגיגה טו, ב) "אם דומה הרב למלאך ה' צבאות - יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיהו", על אף שבדאי הוא מהול כדת וכדין.

וזהו מאמר הכתוב: כִּי שְׁמָרוּ אִמְרֹתָךְ וּבְרִיתְךָ יִצְוָה, היינו לא רק שהיתה מילה בגופם, וקיימו "בְּרִיתְךָ", עד שמעולם לא ביטלו שבט לוי מצוה זו, הן במצרים (רמב"ם פ"ג מאיסורי' ה"ב) והן במדבר (רש"י כאן), אלא גם שמרו מילתם היטב והתקדשו בה כדבעי, וּבְרִיתְךָ יִצְוָה, דייקא. ומעתה ראויים הם ללמד התורה לישראל: "יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל" [וראה בחומת אנך להחיד"א כאן: מִשְׁפָּטֶיךָ לַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל, ורש"י-תיבות מלו, והיינו שעל ידי שמלו וְתוֹרָתְךָ ראש-תיבות מלו, והיינו שמלמד ישראל יותר מאחרים]. ויצונו ברייתם זכו להורות בישראל יותר מאחרים.

וראיתי בספר שולי הגליון מחו"ז אדמו"ר הגה"ק הפני מנחם זי"ע, אהא דאיתא בריש ב"ב (ח, א): וּמִצְדִּיקֵי הָרִבִּים כְּכֹכְבִּים לְעוֹלָם וָעֶד - אלו מלמדי תינוקות, כגון מאן, כגון רבי שמואל בר שילת, כו', שכתב שם ח"ט-תיבות יורד מִשְׁפָּטֶיךָ לַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל הוא כוכב, וראשי-תיבות יורד מִשְׁפָּטֶיךָ לַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ הוא וימל, והיינו שמלמדי תורה כאלו שהם ככוכבים

בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יַחַד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל, יְחִי רָאוּבֵן וְאֵל יָמָת וגו' (לג, ה-ו). סמיכות הכתובים להדדי, כי ראובן היה נצרך להתקבל בתשובה על פגם הברית, כדפירש"י: יְחִי רָאוּבֵן - בעולם הזה, וְאֵל יָמָת - לעולם הבא, שלא יזכר לו מעשה בלחה. ונודע כי אחדות בני ישראל יש בה כח תיקון פגם הברית, וכדאיתא באמרי אמת (פרשת תזריע תרצ"ב ד"ה והצורע) בביאור מאמר הגמרא (שבת סז, א) "אילן שמשיר פירותיו סוקרו בסיקרא כו', כי היכי דליחזיה אינשי וליבעו עליה רחמי, כדנתיא כו' צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים", כי אילן המשיר פירותיו יש בזה רמז על פגם הברית, וכיון שאיתא שעל החטאים הללו קשה לעשות תשובה רק "בתיובתא סגי" (וזה"ק ח"א סב, א), לפיכך יודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים, דבבקשת רבים עליו הוי בגדר "תיובתא סגי" [וחו"ז אדמו"ר הגה"ק הפני מנחם זי"ע הוסיף בזה, שלכן כתבו המקובלים לכוון בבקשת "וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאֲרֻבַּע כְּפֻתוֹת הָאֶרֶץ" גם על קיבוץ ניצוצי הקדושה שנפלו בחטאיו, כי אכן קיבוץ בני ישראל יחדיו יש כח לתקן ענינים אלו (פני מנחם' פרשת תזריע מצורע עמ' קכ)]. וכבר כתבתי מזה בספרי 'איגרת הפורים' (ד, יא).

ולפיכך בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יַחַד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל, זוהי עצה טובה לבקשת יְחִי רָאוּבֵן וְאֵל יָמָת, בסוד "ורבים יבקשו עליו רחמים".

וְזֹאת לַיהוּדָה וַיֹּאמֶר שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה וְאֵל עַמּוֹ תִּבְיָאֲנוּ (לג, ז). יש לפרש בדרך רמז, כי הנה במצות הקהל נצטוו המלך לקרוא את התורה "נִגְדָּה כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם" (לעיל לא, יא), ועל פי הטבע הוא דבר שאינו במציאות כלל שישמעו העם כולו קולו של יחיד, בפרט שנצטוו להביא עממה גם את הטף, אשר בהבאת "רבבות ילדים מכל המון ישראל, מכל מקומות פזורים, והם צועקים וזוכים והומים, אי אפשר להשקיש סערת אלפים ורבבות עוללים ויונקים בכל משך קריאת הפרשיות עם הברכות" (לשון האדר"ת בקונטרס 'זכר למקדש' פ"א אות ה'), ולפיכך כתבו המפרשים שבדאי נעשה שם נס ופלא שיוכלו העם לשמוע את קריאת המלך (וכפי שכתבתי בספרי 'סוכת שלומך' שלהי פרק 'הקהל').

ויש לומר, שעל זה עצמו היתה ברכת משה רבינו ליהודה שהמלכים מזרעו, וכה התפלל עליהם: שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה - קול המלכים הבאים מיהודה, וְאֵל עַמּוֹ תִּבְיָאֲנוּ - לאותו הקול, היינו שיהיו קולות המלכים נשמעים באזני כל קהל ה', הגם שבדרך הטבע אינו במציאות כלל.

ויתכן דמהאי טעמא חשש ירבעם כל כך ממצות הקהל יחד עם רחבעם (עי' סנהדרין קא, ב; ירושלמי ריש ע"י), כי כיון שלא היה מזרע יהודה אלא מזרע אפרים, ורק יהודה נתברך "שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה וְאֵל עַמּוֹ תִּבְיָאֲנוּ", חשש שמאחר שקולו לא ישמע ואילו קולו של רחבעם ישמע בבירור - יבינו הכל כי עיקר המלכות נתונה לרחבעם. וזד"ק.

ועל דרך זה יש לפרש גם בפשטות: שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה וְאֵל עַמּוֹ תִּבְיָאֲנוּ - לאותו הקול, היינו שיוכו מלכי יהודה שהעם ישמעו תמיד לקולם ויסורו למשמעתם.

ונוסף בזה עוד, על פי הסיפור הידוע בחו"ז הגה"צ רבי יעקב דוד בידמן זצ"ל אב"ד ווישגורא, שהיה "נוסע" הן לקאצק והן ללענטשנא, ופעם אחת אמר לו הרבי מקאצק זי"ע: תאמר לרבך (הרה"ק רבי שלמה לייב מלענטשנא זי"ע) שאני והבנו מאוד, אבל "מה תַּעֲצֶק אֵלַי" - מפני מה הוא מדבר וצועק לשמים, דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁעוּ" - שידברו ויצעק אל בני ישראל שישבו בתשובה ("זֹאֵל עַרְעָדָן אֵין פּוֹפִיק אֵינְיין"). עכדה"ק. ולזה באה ברכת משה רבינו ליהודה בשני הענינים:

מִיָּמִינוּ אֶשׁ דָּת לָמוּ (לג, ב). פירש"י: שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גב אש לבנה. ע"כ. ענין "אש לבנה" בעבודת האדם, היינו להתלבן ולהתנקות מכל שמץ חטא כדי שתשרה התורה בו, כי אין התורה "נכתבת" אלא על גבי "אש לבנה", וכדאיתא בשפת אמת (מאמרי שבועות ריש תרמ"א): "אש שחורה על גבי אש לבנה, הוא טהרת הלב, כמו שנאמר (יתרו יט, י) וְכִבְּסוּ שְׂמֹלֶתְךָ - וְיִתְּרוֹן לְבוּשִׁיהוֹן, כי הלב הוא כלי ולבוש לקבל הפנימיות, וכפי טהרת הלב כן נרשם חקיקת התורה", והיינו "שמקודם צריכין ללבן הגוף כדי להיות נתפס בו רשימת התורה, וכמו שהיו צריכין להיות במצרים בְּחֶמֶר וּבְלִבְנִים (שמות א, יד), כלשון הזהיר (בראשית כ, א): בְּלִבּוֹן הַלֶּחֶת" (פרשת שלח תר"ן). וכזה כתב גם במאמרי סוכות (שלהי תרל"ט): "שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה", ואמר אא"ז מו"ר (החידושי הרי"מ) ז"ל שלכן צריך אדם לטהר לבו מקודם, להיות התלהבות הלב רק לתורה, ואז נחשקו אותיות התורה בלבו. עכלה"ק.

וענין "אש שחורה" בעבודת האדם, מבואר בביאור הגר"א לתיקונים (תיקון ע' קמד, ב) שהיא היגיעה בתורה עד כדי השחרת פניו, כלשון הגמרא (עירובין כב, א): שְׁחֹרֹת עֹרֶבֶר - במי אתה מוצאן במי שמשחיר פניו עליהן כעורב.

והם שני הענינים העומדים בראש דרכי קניית התורה, מצד אחד - להזדכך בכדי להיות ראוי לה, ומצד שני - להתייגע בה ללא שיעור, כי אין התורה נקנית אלא בבחינת "אש שחורה על גבי אש לבנה". ולכשתמצוי לומר, הנה כל מ"ח הקנינים שהתורה נקנית בהן (אבות פ"ו משנה ה-ו), הם או מצד בחינת "אש שחורה" (היגיעה בתורה) או מצד בחינת "אש לבנה" (זיכוך הלב וליבונן). דו"ק ותשכח.

אֵף חֲבֵב עַמִּים כָּל קִדְשֵׁי בִידָךְ וְהֵם תָּכֹן לְרִגְלֶךָ יֵשָׁא מִדְּבָרְתֶיךָ (לג, א). פירש"י: אֵף חֲבֵב עַמִּים - אף בשעת חיבתם של אומות העולם, שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם, כָּל קִדְשֵׁי בִידָךְ - כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך כו', וְהֵם תָּכֹן לְרִגְלֶךָ - והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך, יֵשָׁא מִדְּבָרְתֶיךָ - מקבלים גזרותיך ודעותיך בשמחה. ע"כ.

ושים לבך, כי הכתוב הקודם כינה אותו יתברך בלשון נסתר: ה' מְסִינִי בָּא וְזָרַח מְשַׁעֵר לָמוּ וגו' מִיָּמִינוּ אֶשׁ דָּת לָמוּ, ואילו הפסוק כאן מכנהו בלשון נוכח: כָּל קִדְשֵׁי בִידָךְ וְהֵם תָּכֹן לְרִגְלֶךָ יֵשָׁא מִדְּבָרְתֶיךָ. ובטעמא דמילתא יש לומר, על פי דברי המבי"ט בספר בית אלהים (שער התפילה פ"א) על הכתוב (משפטים כג, כה) וְעִבְדְתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבְרַךְ אֶת לַחֲמֶךָ וְאֶת מִימֶיךָ וְהִסְרֵת מִחֲלֵה הַבָּרָה, שהתחיל בלשון נסתר (וּבְרַךְ) ומסיים בלשון נוכח (וְהִסְרֵת), מפני שבעת מחלה וצרה ניכרת מציאותו יתברך והשראת שכנתו ביותר, על דרך "שכינה למעלה מראשותיו של חולה" (שבת יב, ב), והרי הוא כביכול בבחינת נוכח אל האדם. ולזה וְהִסְרֵת דייקא, בלשון נוכח. ושפתיים ישק.

ובזה אני מפרש לשון הכתוב בתהלים (מו, ב) אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וְעַז עֲזָרָה בְּצָרוֹת נִמְצָא מָאָד, כי הגם שבכל שעה אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וְעַז, אך בעת צרה אזי הוא נִמְצָא מָאָד, הרבה יותר ויותר, בבחינת נוכח ובגלוי (וראה בספרי ל'יד נביאך' תהלים עג, כח).

ולכן דייקא כאן כשמניח את בניו בצער עד שמראה פנים שוחקות לאומות ומסור את ישראל בידם, כתב הכתוב לשון נוכח, לרמוז כי בעת צרה זו ליעקב, ניכרת היא ביותר מציאותו יתברך והשראת שכנתו עליהם, בלשון נוכח ובגלוי.

צוץ אמרים

רע, עמד שושבינה וקרע כתובתה, אמר: אם יאמר המלך להורגה - אומר לו: **עדיין אינה אשתך** כו'. כן המלך זה הקב"ה, השפחות אלו ערב רב, והשושבין זה משה, ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל. ונמצא שמשבירת הלוחות נתגלה לעין כל, שכאשר הגיעה השעה לברר אם יתקיימו ישראל בעולם או התורה, בחר משה לשבור את הלוחות ולקיים את ישראל, והיא הוכחה נפלאה שמדריגת ישראל היא למעלה מן התורה [וכידוע שהרחיב בזה אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, והוסיף דמהאי טעמא מסיימת התורה בשבירת הלוחות ולא נחשב הענין כ"סיום בדבר שאינו טוב", כיון שיש בזה הוראה נפלאה למעלת ישראל - עם ה' ונחלתו].

ולזה שפיר פירש"י כאן: **אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל - שֶׁנִּשְׁאַל לָבוּ לִשְׁבֹּר הַלּוּחוֹת לְעֵינֵיהֶם**, היינו שמשבירת הלוחות מוכח מה שכתבנו, שהגם כי תחילת התורה: **בְּרָאשִׁית - ב' ראשית**, בשביל התורה ובשביל ישראל, בא סיום התורה בתיבת **"יִשְׂרָאֵל"**, להודיע כי ישראל הם למעלה מהתורה, וכפי שנתבאר.

עוד יש לומר, כי הנה תחילתה של תורה: **בְּרָא אֱלֹהִים, בְּרָאשִׁית - ב' ראשית**, היינו תורה שנכתב ותורה שבעל פה, שבשבילם נברא העולם, וכדאיאת **בתיקונים** (ריש תיקון לא): **בְּרָאשִׁית - ב' ראשית**, ואינון תרי תורות, אורייתא דבכתב ואורייתא דבעל פה. ועדיין איני יודע מי גדול ממי, התורה שנכתב או התורה שבעל פה. לזה בא סיום התורה בתיבת **"יִשְׂרָאֵל"**, והכל הולך אחר החיתום, להודיע כי התורה שבעל פה יש בה מעלה על התורה שנכתב, כדאיאת בגמרא (גיטין ס"ב): **לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה**, שנאמר (כי תשא לד, כז) **כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּרַתִּי אֶתְּךָ בְּרִית וְאֶת יִשְׂרָאֵל** (על שבעל פה נכרת ברית. רש"י).

והטעם שרמזה התורה שבעל פה בתיבת **"יִשְׂרָאֵל"**, מפני שהם המגלים אותה ומוציאים אותה מן הכח אל הפועל, וכדאיאת **בטור ובשו"ע** (אורח סי' קלט) בביאור ברכת התורה: **אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת** - היא תורה שבכתב, **וְחַי עוֹלָם נָטַע בְּחוּכְנוּ** - היא התורה שבעל פה, שהיא נטועה בעצמות ישראל, אשר מבלין ומנבלין ומצערין עצמם לגלות סוד טעמיה ומסתרי צפונותיה.

וגם לפירוש זה אתי שפיר מה שפירש רש"י כאן: **אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל - שֶׁנִּשְׁאַל לָבוּ לִשְׁבֹּר הַלּוּחוֹת לְעֵינֵיהֶם**, כי כבר נודע מדברי המדרש **נחומא** פרשת נח (פיסקא ג') שכל מה שהוצרכו ישראל לכפיהם הורו כניגית נקבלת התורה, זהו דוקא **לתורה שבעל פה**, כי את התורה שבכתב קיבלו בשמחה בהקדמת נעשה לנשמע. והדברים עתיקין. ועוד נודע מה שכתב **השפת אמת** במאמרי פורים (תרנ"ד ד"ה איתא בגמרא שכפה) **"כי כל מה שהוצרך לכפות עליהם הורו, ושיהיה מודעא"** (עי' שבת פח, א), **הכל גרם אותו רשע עמלק**. דכתיב (שמות ג, יב) **בְּהוֹצִיאֶנְךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה, וְאוֹתוֹ הִרְשַׁע הַפְּסִיק אוֹתוֹ בְּאִמְצָעוֹ, כִּי לֹא עִמְלָק לֹא הָיוּ עַל יְדֵי כַּפִּיהָ** (נעניע שם ריש תרמ"ה). והוסיף עוד **השפת אמת** וכתב במקומות הרבה (והארכתי בזה מאוד בספרי 'אגרת הפורים' אסתר ח, טו ד"ה יוקר) **כי לולא עמלק לא היו חוטאין ישראל בעגל, עד שפסק ואמר כי "לולי הוא שעירבב את בני ישראל בדרך לא היה שום חטא"**.

ונמצא איפוא מכל זה, כי שבירת הלוחות שהיתה מפני חטא העגל, היתה בעיקר מפני התורה שבעל פה דייקא, שכן רק על תורה זו הוצרכו לכפיה, ורק משום שלא קיבלו את התורה כולה בשמחה באו לידי חטא העגל. לכן בתיבת **"יִשְׂרָאֵל"** דייקא בא הרמז לשבירת הלוחות, שכן תיבה זו מרמזת על התורה שבעל פה, וכפי שנתבאר.

מַעֲנֵה אֱלֹהִים קִדְּם וּמַתַּחַת זֶרַעַת עוֹלָם (לג, כז). **זֶרַעַת עוֹלָם** הם הצדיקים, כדאיאת (ברכות יז, ב) שכל העולם כולו ניזון בצדקה (בצדקתו של הקב"ה ולא בזכות שבידו) והם ניזונין **בזרוע** (בזכות שבידם. רש"י), וכזה אמרו בשליח סוטה: משמת רבי עקיבא בטלו **זרועי התורה**. ומקומם של הצדיקים הקדושים הללו הוא ממש **מתחת ל"אלהי קדם"** [כדפירש"י כאן: "ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים"], על דרך דאיאת (ב"ר מז, ו) האבות הן הן המרכבה.

וּמֹשֶׁה בֶּן מֶאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָוֶתוֹ לֹא כִּהְתָּה עֵינֹו וְלֹא נָס לַחַה (לד, יז). **פירש"י**: אף משמת לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו. הפירוש הוא, כי עין השגחתו עלינו לא כהתה אף משמת, היינו שמשיג משם בעינא פקיתא עלינו, ובכל עת צרה עומד הוא להעטיר בעדנו, וכדאיאת **במדרשים** (עי' אסתר ד, יג; איכ"ר פתיחה, כד). וזהו: **לֹא כִּהְתָּה "עֵינֹו"** - עינו הטובה עלינו.

וזהו דאיאת בגמרא (סוטה יג, ב): **"ויש אומרים: לא מת משה, כתיב הכא וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה, וכתיב התם (כי תשא לד, כח) וַיָּהִי שָׁם עִם ה', מה להלן עומד ומשמש, אף כאן עומד ומשמש"**. המכוון הוא, מה להלן עומד ומשמש **אותנו** לעורר רחמים עלינו למחילת חטא העגל ולהוריד לוחות שניות לנו, אף כאן עומד ומשמש **אותנו**, כי גם אחר פטירתו עדיין עינו עלינו להשיג אותנו לרחמה, ומעולם לא כִּהְתָּה "עֵינֹו".

וְלֹכַל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלֹכַל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל (לד, יב). סיום התורה בתיבת **"יִשְׂרָאֵל"**, כי הנה תחילתה של תורה: **בְּרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים, בְּרָאשִׁית - ב' ראשית** (כדאיאת בזה"ק ובתיקונים בדוכתי טובא), היינו שהיו שתי סיבות לבריאה: בשביל **התורה** שנקראת ראשית ושבעל **ישראל** שנקרא ראשית (כלשון רש"י שם). ועדיין איני יודע מי גדול ממי, **התורה** או **ישראל**. לזה בא סיום התורה בתיבת **"יִשְׂרָאֵל"**, והכל הולך אחר החיתום, להודיע כי **ישראל** הם למעלה מהתורה, וכלשון **המדרש** (ב"ר ד, א): מחשבתן של ישראל **"קדמה לכל דבר"**, היינו אפילו **קודם התורה** (כמבואר במדרש שם).

[וכמבואר נמי **בתנא דבי אליהו** (רבה פ"ד): **"שני דברים יש בעולם כו' ואילו הן: תורה וישראל, אבל איני יודע איזה מהם קודם כו' דרכן של בני אדם אומרים: התורה קדמה כו', אבל אני אומר: ישראל קדמו. ע"כ. וכן הוא לשון המדרש בקהלת (קה"א, ט): "וכי מי נברא בשביל מ', התורה בשביל ישראל או ישראל בשביל תורה, לא תורה בשביל ישראל?"**]

וכן איתא **בתיקוני זו"ח** (צח, ב): **בְּרָאשִׁית**, ואין ראשית אלא תורה, ואין ראשית אלא נשמה, **ואורייתא טפילה לנשמה**, בגין דשבת שקלא כנגד כל התורה כולה ומחללין ליה בגין נשמתא דבר נש דלא תיפוק מיניה קדם זמניה. ע"כ. והא לך לשון איש אלקים קדוש **המגלה עמוקות** (ואתחנן ריש אופן קצו'): **"מאחר שיש לכל אחד מישורא אוח אחת בתורה, נמצא שהנשמה של כל אחד מישורא היא בת זוג לאות אחד של תורה. ומזה הטעם נדחית התורה מפני נשמה של כל אחד מישורא, וקיימא לן דפקוח נפש דוחה את השבת מטעם זה, לפי שנשמה של כל אחד מישורא היא כדמות זכר, והתורה היא כדמות נקבה, וידוע שהנקבה היא משועבדת לזכר ומחוייבת לעשות רצון בעלה, כן גם כן התורה מחויבת לעשות רצון נשמה של כל אחד מישורא"** כו'. עכ"ל.

ומי הודיע לנו זאת? משה רבינו בשעה ששבר את הלוחות! שהרי הטעם ששבר את הלוחות **פירש"י** בפרשת כי תשא (לד, א) שהוא לטובת ישראל, וכדבריו שם: **"משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות, מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם**

"מלין את לבם של התינוקות לאביהם שבשמים", עיין שם.

ולדברינו כאן נימא, **וימל - כוכב**, היינו שהפך להיות **"כוכבים לעולם ועד"** בלימוד התורה לאחרים, בעי מקודם להתקדש ולהטהר בשמירת בריתו, ורק כאשר **מתחילה** [בראשי תיבות] מתקיים בו **"וימל"** כדבעי, אזי **לבסוף** [בסופי תיבות] יוכל להיות כ"כוכב" לעולם ועד.

לְבַנְיָמִן אָמַר יָדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבִטְחָו עָלָיו חֲפָץ עָלָיו כָּל הַיּוֹם וְכֵן כָּתְּפוּ שָׁכֵן (לג, יב). **"כל היום"** היינו כל האלף הרביעי, כדאיאת (ב"ר יט, ח; זוה"ק שמות יז, א) שימו של הקב"ה הוא אלף שנים, ובאלף הרביעי היו שני המקדשות בחלקו של בנימין. ואילו זכינו היתה שכירתו יתברך חופפת **"כל היום"** ממש, ועכשיו שלא זכינו היה רובו ככולו.

עַמִּים הָרַקְאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק (לג, יט). **פירש"י**: **עַמִּים הָרַקְאוּ** - על ידי פרקמטיא של זבולן תגרי אומות העולם באים אל ארצו כו', והם אומרים הואיל ונצטערו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה כו', ומתגירין שם, שנאמר **שָׁם יִזְבְּחוּ צֶדֶק**. ע"כ. ואינו מבואר מה שייכא גירותם למה ש"שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק".

ונראה לענ"ד דקאי על קרבן הגר, וכדאמרין בכריתות (ט, א): מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, ופירש"י: הרצאת דם - זריקת דם על גבי המזבח. והכי קיימא לן שכאשר "ירצה העכו"ם להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה, צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן. ומהו קרבן הגר, עולת בהמה או שתי תורים או שני בני יונה ושניהם עולה" (רמב"ם פ"ג מאיסורי' הלכה ד-ה). ולזה כאשר **עַמִּים הָרַקְאוּ** - שעולים לירושלים ורואים את יראתם של בני ישראל, באים לידי רצון להתגייר, עד אשר שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק - בהבאת הקרבנות הראויים לכך. ודו"ק.

וַיֵּרָא רֹאשִׁית לֹו כִּי שָׁם חִלָּקְתָּ מַחֲקֶק סָפוֹ וַיֵּתֵא רֹאשִׁי עִם צִדְקָתָהּ ה' עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל (לג, כא). פירש"י: **צִדְקָתָהּ ה' עָשָׂה** - שהאמינו דבריהם ושמו הבטחתם לעבדו את הירדן עד שכבשו וחלקו. ע"כ. ולפי זה נפרש **"וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל"**, שעל ידי שנתאו לשכון בעבר הירדן, והוצרך משה להתנות עמהם תנאים, **הכניסו במשפטי ישראל דין חדש בדיני התנאים**, הוא "תנאי בני גד ובני ראובן" על כל פרטיו ופרטי פרטיו.

בְּרוֹל וְהָשֵׁת מַעֲלָךְ (לג, כה). **פירש"י**: עכשיו הוא מדבר נגד כל ישראל, שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה **כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת**. ע"כ. ויש להוסיף בזה עוד, על פי הכתוב ביהושע (א, ו) **וַיְרִיחוּ סִגְרֹת וּמַסְסֵרֹת מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, ואיתא בתרגום שם: וַיְרִיחוּ אֲמִידָא הָיָה בְּדָשִׁין דְּפִרְזָלָא וּמִתְקַפָּא בְּעִבְרִין דְּנָחַשׁ מִן קֶדֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וכנראה שהיה כן הדרך בערים מבוצרות שהיו נעולין **בדלתות ברזל ובריחי נחשת****. ולזה שפיר ברך משה רבינו את ישראל, שלא יצטרכו הם גם כן לשמירה כזו, אלא הם עצמם יהיו **הברזל והנחשת**, וכלשון רש"י: **שלא יוכלו האויבים ליכנס בה "כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת"**.

הושענא רבה

ושמירת הפה. לכן אמרו (סוכה מד, ב לענין ברכה על ערבה דהושענא רבה): "חביט ולא בריך", כי היא בחינת השתיקה. עכלה"ק.

וברור בעיני (ואמרתי זאת לכמה מחברים והדפיסו כן בספריהם) שכוונת השפת אמת בדבריו, לבאר את נוסח לשון הבקשה שמבקשים אחר חביטת הערבה: "וְיִשְׁתַּיֵּב לָנוּ הַחֲתִימָה תּוֹלָה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה", שאין מובן השייכות שבין זה לזה, אלא שכיון שהערבה דהושענא רבה היא בחינת השתיקה ושמירת הפה, לכן מבקשים שפיר שייטיב לנו השי"ת את החתימה בזכות השתיקה ובליימת הפה בשעת מריבה.

ואכן רק בהושענא רבה מבקשים בהקפות "הוֹשַׁע נָא תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה הוֹשַׁע נָא", כי הבקשות ביום זה הם בזכות השתיקה. והיינו, כי ביום זה מרבים עד מאוד בדיבור ובבקשות, והוא יומא דדוד שהוא בחינת תפילה, כמאמרם ז"ל (מגילה יח, א) "כיון שבא דוד באתה תפילה", אולם כל הבקשות והדיבורים תלויים דוקא בכח השתיקה מדיבורים בטלים, דיבורים אסורים, ובליימת הפה בשעת מריבה, בבחינת שְׁפָתַיִם יִשָּׁק - מְשִׁיב דְּבָרִים נְכָחִים.

ויש קצת סמך לרעיון השפת אמת, בתשובת רב צמח גאון הנדפסת בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' שמ): "וששאלתם לענין ערבה שחובטין אותה בקרקע מהו (=כלומר: מה טעם יש בדבר), הכי חזינן, דערבה דומה לשפתים (ויק"ר ל, יד), והיא באה לכפר עליהם, מכאן ולהלאה יתן בְּעֶפְרָה פִּיהוּ אוֹלֵי יֵשׁ תְּקוּהָ (איכה ג, כט). ובפשטות רצונו לומר, שכיון שהערבה באה לכפר, לכן אחר עבור ימי החג שעשה האדם כל שביכולתו לתקן הדיבור, אזי יתן את הערבה שהיא בחינת פִּיהוּ - בְּעֶפְרָה, בקרקע, אוֹלֵי בזה ימצא תְּקוּהָ וחנינה. ולכאורה איך ימצא תקוה בנתינת הערבה בעפר, אלא שיש בזה רמז לאדם שיתן את פִּיהוּ ממש בְּעֶפְרָה, היינו שישתוק במקום הצורך ולא ידבר דיבורים שאינם נצרכים, שעל ידי זה תהיה לו תקוה בתיקון פיו, וכפי שנתבאר.

[וראה שם בהמשך התשובה: "ומשמא דקדמא אמרו: חביטא אמאי? משום פל פלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך וגו' (ישעיה נד, יז), משום דעד כאן ביומין אלין השטן מקטרג, וישראל ביומין אלין דנפיש מצוות מבטלי ליה, מכאן ולהלאה כל שפה דיקום עליהו לא יכול לשלטא ויהא נפיל בארעא".] אמן כן יהי רצון.

והנה באתערותא דלתתא אתער לעילא, שכאשר פותח איש ישראל את פיו בדיבורים טובים - נותן בזה כח למלאכי מרום לפתוח פיהם בהמלצת טוב על ישראל, וכן כשסותם את פיו ומשיק את שפתותיו בשעת מריבה ומדיבורים בטלים ואסורים - סותם בזה גם את פי המקטרגים עלינו לבל יצליחו לפתוח את פיהם. ולכן ביום גדול כזה אשר בו נחתמין הפתקין כנודע, צריך כל אחד לקבל על עצמו עול הפה בשלימות, דהיינו לשעבד את פיו לדיבורי קדושה, שהם: תורה ותפילה ועשיית טוב וחסד בפיו, ולהיפך לסתום את פיו מדיבורי הבל וכל שכן מדיבורים אסורים, ואדרבה להיות בולם את

לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה של ארץ ישראל הוא, מאי טעמא, פִּי בְּרַב חֲכָמָה רַב פָּעַס (קהלת א, יח), ופירש הר"ן שם: "שעיקרן של שאר נביאים לא היה אלא להוכיח ישראל על עבירות שבידם, ואלמלא חטאו לא הוצרכו לתוכחה", ו"ברוב דברי חכמות הנביאים יש סימן לרוב כעס שהכעיסו ישראל להקב"ה".

ולכן דוקא הנביאים שהוכיחו תמיד את ישראל, רצו לרומם את נפשות ישראל המדוכאות בעוונם, ותיקנו להם יום שלם שהעיסוק בו בדבר שאין בו טעם וריח, להורות עד כמה גדלה בחירת השי"ת בנו מצד עצמות נשמותינו, על אף שמצד הפעולות אזי לפעמים אין בנו לא טעם ולא ריח. ושיערו נביאי ישראל הקדושים, כי מצוה זו המורה על אהבת עצם שאינה בטלה לעולם, תעורר בלב בני ישראל תשוקה עצומה לייחד לבבם אליו יתברך, בראותם כי חפץ הוא במ ואינו מניחם לעולם, ובזה יתעוררו לקיום רצונו בשלימות. ונמצא אפוא כי מצוה זו שתיקנו הנביאים היא ה"יסוד" הגדול שעליה יעמדו כל דברי התוכחות שהשמיעו לנו, ולכן "מנהג נביאים" ו"יסוד נביאים" שניהם אמת, כי עלי ידי מנהג הנביאים בנטילת הערבה שאין בה טעם וריח, יתעוררו ישראל להחזיר בקרבם את יסוד הנביאים בתוכחות על עוון ובקיום המצוות.

תיקון הפה בדיבור ובשתיקה

בשפת אמת מאמרי סוכות (תרנ"ד-נ"ו ד"ה קבעו חכמים) כתב רעיון נפלא בבחינת הערבה דהושענא רבה, דהנה נודע "כי כוחן של ישראל בפה (תנחומא בשלח ט; זוה"ק וישלח קע"ח, א), וערבה דומה לשפתים ופה כמו שאמרו חז"ל (ויק"ר ל, יד), והנה יש שתי שפתים, ונראה הרמז כי שבח הפה הוא בדיבור ובשתיקה, כמו שאיתא (מגילה יח, א) מלה בסלע משתוקא בתרין [והרמז: שתי ערבות - שתי שפתים, הם בחינת אהרן ומשה, כי משה רבינו הוא כח הפה בתורה, ואהרן כתיב ביה (שמיני י, ג) יָדִים אֶהְרֶן, והוא כח השתיקה].

"ומאחר שמצינו (ערכין טו, ב) כי גדול לשון הרע מכל העבירות (=בחינת כח הפה לרעה), נמצא הבולט פיו בשעת מריבה גדול כוחו (=בחינת כח השתיקה לטובה), וכמו שאמרו ז"ל תלֵּה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה (איוב כו, ז) על הבולם פיו כו' (חולין פט, א: אמר רבי אילעא, אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה, שנאמר תֵּלֵה אֶרֶץ עַל בְּלִימָה) [והוא אהרן "אוהב שלום ורודף שלום" (אבות פ"א משנה יב)].

"ובאמת שני אלו תלויין זה בזה, כי כפי שמירת הפה (=שתיקה), כך יכולין לפתוח הפה בתורה. וזה הרמז שְׁפָתַיִם יִשָּׁק מְשִׁיב דְּבָרִים נְכָחִים (משלי כד, כו), פירוש: המשיק שפתותיו שלא לדבר דברים בטלים (עי' תוס' גיטין ט, א ד"ה שפתים ישק), הוא מְשִׁיב דְּבָרִים נְכָחִים.

"ואולי זה החילוק בין ערבה שבלולב שהיא בחינת הדיבור בתורה כו', ובין ערבה בפני עצמה (=בהושענא רבה) שהיא כח השתיקה

בהושענא רבה מתברר אהבת השי"ת לעמו בעצמותם

יום הושענא רבה גדול הוא עד מאוד, ונעשה בו בירור עמקות בחירתו של השי"ת בנו. כי באלו שיש בהם טעם או ריח (כלולב והדס), וכל שכן שניהם (כאתרוג), אין מוכח שאהבתו יתברך להם היא מצד עצמותם, דשמא היא מצד מעלתם, והוי כאהבה התלויה בדבר שיכולה להבטל חלילה (אבות פ"ה משנה טז). אבל כאשר בוחר הוא יתברך גם באלו שאין בהם לא טעם ולא ריח (כערבה), יש בזה עדות ובירור על עומק בחירתו יתברך מצד עצמות בני ישראל, ונמצא שהיא אהבה שאינה תלויה בדבר שאינה בטלה לעולם. ולכן דוקא ביום זה יכולין להמשיך ישועות גדולות והשפעות לכל ימי השנה, לאשר מתברר בו אהבת השי"ת לעמו באופן הנעלה ביותר, באהבת עצם שאינה בטלה לעולם (ועי' 'שפת אמת' מאמרי סוכות תרל"ד ד"ה מצות ערבה; תרנ"ה ד"ה בהושענא רבה).

ונראה דזה טעם מנהג ישראל לקרוא "משנה תורה" ביום זה, כי הנה ספר זה מתחיל בתוכחות גדולות על חטאי ישראל במדבר, ממשיך באזהרות נוראות, ולעת סיום מתנבא בקללות איומות על חטאי בני ישראל בעתיד, ואם כן בחלק החיצוני שבו גורם הוא למועקה על חטאי ישראל לפנים ולהבא בכל הדורות, אולם בפנימיות הדברים הרי זה להיפך ממש, כי ספר זה שלא יסופר בו ממעשה האבות הקדושים ויציאת מצרים והניסים הגדולים שעשה השי"ת לנו, אלא כולו תוכחות ואזהרות וקללות, מראה על גדול אהבת השי"ת לעמו מצד עצמותם, אשר מהאי טעמא גם אם יחטאו ויתרחקו דורות על גבי דורות - אינו עוזבם ומניחם חלילה, אלא מזככם ומלטשם ומייסרם וחוזר ומייסרם עד שיחזרו למוטב, כי לא בחר במעיקרא מצד פעולתם הטובה שנימא "בטל דבר בטלה אהבה", אלא בחר במצד עצמות נפשם גם בלא טעם וריח, ולכן אין מתבטלת בחירתו לעולם, כי חפץ הוא במ בעצם.

ולכן מסתיים הספר בתיבת "יִשְׂרָאֵל" (אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה לְעַיְנֵי כָּל יִשְׂרָאֵל), והכל הולך אחר החיתום, להורות שהתורה והבריאה כולם טפלים לעומת עצמות ישראל אשר גדולים הם מהתורה ומהבריאה כולה (וכמו שהרחבנו בזה הרבה ביצון אמרים' לעיל).

ולכן ספר "משנה תורה" שייך בעיקר ליום שכזה, יום ערבה שאין בה טעם וריח, כי דוקא על ידי אהבתו יתברך גם לאותם שאין בהם טעם וריח, דוקא על ידי אהבתו יתברך גם להמלאים חטאים ועוונות, כמפורש בספר דברים, זהו אות ובירור על עמקות בחירתו יתברך בנו.

ולכן דוקא נביאי ישראל הם שתיקנו את תקנת נטילת הערבה ביום זה, כמבואר בפרק לולב וערבה (סוכה מד, א) שערבה היא "יסוד נביאים" או "מנהג נביאים". ומפני מה תיקנו לנו הנביאים דוקא מצוה זו. אמנם יסוד כל הנביאים כולם לא היה אלא להוכיח את ישראל על חטאיהם, כמאמרם ז"ל (נדרים כב, ב): אֵלְמָלָא חֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל

הושענא רבה *המשך*

החינוך (מצוה שכד) שהלולב דומה לשדרה, האתרוג ללב, ההדס לעינים, והערבה לפה. והנה במשך ימי החג מבקש כל איש ישראל לתקן עצמו ואיבריו באופן היותר נעלה, אמנם בהגיע עת נעילת החג, ביום האחרון, ורואים הגדולים שעל אף הכל עדיין לא זכו ללב ולשדרה ולעינים ולפה נקיים ומזוככים בשלימות, לכן מבקשים להכליל עצמם עם הקטנים הטהורים ולהטהר על ידם, בסוד "נקי מעלה לשאינו נקי" (עי' פני מנחם פרשת כי תצא עמ' ככג, 'ענף עץ אבות' עמ' 156). ולכן שומטין את לולבי הקטנים מידם ואוכלין אתרוגיהן, להכליל עצמם עם טהרת הקטנים – תינוקות של בית רבן שלא טעמו טעם חטא.

איתא במדרש (ויק"ר כו, ב): "תינוקות שהיו בימי דוד, עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, והוה דוד מצלי עליהון: אֲתָה ה' תִּשְׁמְרֵם (תהלים יב, ח), נטר אורייתיהון בלבהון". ביום הושענא רבה שנוטלים כל ישראל ערבה שאין בה טעם וריח, הרי כולם הם בחינת תינוקות, שהם כבחינת תינוק שאין לו כלום מעצמו ועיניו מצפות כל היום רק להוריו, כדאיתא בשפת אמת (מאמרי סוכות תרמ"ח ד"ה ענין הערבה) "כי אמרו: הערבה רומז למי שאין בו טעם וריח, אם כן מה החשיבות, רק להיות מצפה לישועה", כתינוק הגמול עלי אמו. ויום זה הוא יומא דוד, אושפיזא דדוד, אם כן כולנו היום בבחינת "תינוקות שהיו בימי דוד", ביום המכוון כנגדו, וגם עלינו באה תפילתו "אֲתָה ה' תִּשְׁמְרֵם – נטר אורייתיהון בלבהון", שנוכח להדבק בתורה הקדושה בנקיות ובטהרה, בשדרה נקיה ובלב נקי, בעינים נקיות ובפה נקי. ולכן כל איש ישראל האוחז עצמו בסוף החג בשברון לב ובהכנעה בבחינת "תינוק", זוכה שדוד המלך יעתיר עליו בכלל עתירתו על ה"תינוקות שבימיו".

ולכן מיום זה יוצאין מיד לשמחת תורה, בתוקף תפילת דוד "נטר אורייתיהון בלבהון", שעל ידי תפילתו זאת יכולין הכל לזכות לאיזו נגיעה בדביקותו בתורה הקדושה, כמאמרם ז"ל (עירובין נג, א) "דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יִרְאֶיךָ יְרֵאוּנִי וְיִשְׁמְחוּ". וְיִשְׁמְחוּ דייקא, שמחת תורה.

טובה מרובה שכאשר הפה מתוקן כראוי בדיבורו ובשתיקתו, אזי נפתחים עבורו חלוני הרקיע, ונשפע עליו שפע טובה וברכה.

קול מבשר מבשר ואומר

בהושענא רבה מבקשים הרבה על הגאולה העתידה. כתיב (ישעיה נב, ז) מִה נֶאֱוָו עַל הַהָרִים רִגְלֵי מְבַשֵּׂר מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מִשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אָמַר לְצִיּוֹן מִלֶּךְ אֱלֹהֶיךָ, מְבַשֵּׂר טוֹב מִשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה ס'ת ערבה, כי יום ערבה מסוגל לבקשת הגאולה, מְבַשֵּׂר טוֹב – קול מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר.

וכן כתיב (שם ט, ו) לְמַרְבָּה הַמְּשָׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין מִן עַל פֶּסַח דָּוִד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ לְהַכִּין אֶתְּהָ וּלְסַעֲדָהּ, לְמַרְבָּה גִּימְטְרִיא עֵרֵבָה, כי מסוגל היום לבקשות אלו. ובתיקונים (תיקון ה' יט, א) איכא קצת נוסחאות דגרסו: "לְמַרְבָּה הַמְּשָׁרָה גִּימְטְרִיא זֵרַע", ויתכן שהמכוון לזרע דוד, זרע אשר לו הַמְּשָׁרָה והממשלה, כהבטחת השי"ת שלעולם לא ימאס את שבט דוד "מִקְחַת מִזְרְעוֹ מְשָׁלִים" (ירמיה לג, כו). ויום ערבה בסגולתו לקרב הבטחה זו.

וכן נאמר בזכריה (יד, ד) וְעָמְדוּ רִגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים, רִגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל ר'ת ערבה. גם ע'מדות ה'יו ר'גלינו ב'שְׁעָרֶיךָ יְרוּשָׁלָּם (תהלים ככב, ב) ר'ת ערבה. הכל רמזים על הישועה הגדולה שיכולין לפעול ביום הערבה. וזהו לשון הושענא "רבה", היינו ישועה כלפי מעלה, שמיה "רבה" מברך.

תינוקות שהיו בימי דוד

לגבי הושענא רבה תנן (סוכה מה, א) "מיד תינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן", ופירש"י (שם ד"ה מיד; מו, ב ד"ה מיד) ש"הגדולים שומטין את לולבי הקטנים מידם בשביעי ואוכלין אתרוגיהן של תינוקות".

ונראה לפרש בדרך רמז, על פי הנודע שארבעת המינים רומזים על שיעבוד ראשי האיברים להשי"ת, כדאיתא במדרש (ויק"ר ל, יד) ובספר

פיו בשעת מריבה, ובזה יתן כח למליצי יושר מלמעלה להמליץ טוב עליו, ויסתום את פי המקטרגים לבל יצליחו לפתוח פיהם, וכפי שנתבאר.

וכבר נודע בכוונות היום שהושענא רבה הוא בחינת "חותם בתוך חותם", ונוכל למצוא בזה גם כן רמז לענין השתיקה, על דרך מאמרם ז"ל (ערכין טו, ב): "אמר לו הקב"ה ללשון: כל איבריו של אדם זקופים ואתה מוטל, כל איבריו של אדם מבחוץ ואתה מבפנים, ולא עוד אלא שהקפתי לך שתי חומות אחת של עצם (שיניים) ואחת של בשר (שפתיים)". נמצא איפוא כי לשון האדם הוא "חותם בתוך חותם", ולכן כאשר מקדש את החותם שבתוך חותם הזה, זוכה להחתם בחותם שבתוך חותם לטוב לו כל הימים. כן יאמר ה'.

והערבה שפיה חלק ומשוך כנחל, מרמזת לכל איש ישראל, שכאשר פיו חלק מדיבורים שאינם טובים וממלל ברבן בדיבורי קדושה, אזי ממשיך על עצמו שפע גדול מן השמים. "פיה – משוך כנחל", היינו שעל ידי שהפה מתוקן יכול להמשיך השפעות טובות כנחל, חסדים בלא גבול, כנודע סוד "נחל" – נ'וצר ח'סד ל'אלפים. ובפרט בעניני פרנסה, כמו שהגידו בעלי הרמז: פרנסה אותיות פה רסן, שכאשר שם אדם רסן על פיו לחשוב קודם שיוציא הדיבור מפיו – ממשיך עליו שפע פרנסה תמיד. ולכן מקרי האי יומא "הושענא רבה", לרמז שכאשר הפה המרומז בערבה הוא כראוי בדיבורו ובשתיקתו, נעשה בזה ישועה גדולה לאדם.

ותראה כי סיום מסכת סוכה הוא בענין משמרת בילגה שטבעתה קבועה וחלונה סתומה, ואמרו שם שנענשו מפני דיבור מגונה שדיברה אחת מנשות המשפחה – ו"שואת דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה". והלא דברים קל וחומר, אם בדיבור מגונה נסתמים חלוני הרקיע מלהשפיע ברכה [כמו שכתב בספר זכרון ישכר (מהג"ר ברוך יצחק ישכר לעונטאהל ז"ל אב"ד פולטוסק) סוכה שם: "ואחרי שביצתה את המזבח ועבודת הקודש שבו – היה חלונה סתומה, מפני שסתמה גם את ארובות השמים המריקים לנו ברכה"], מידה

לזכות
אלחנן בן זהבה
ובני משפחתו

כל הזכויות שמורות

הארות והערות יתקבלו בברכה

לתרומות והנצחות: מכון "נעמים אמריה" NEIMIMAMUREYU@GMAIL.COM

ניתן להשיג את ספרי הרב שליט"א

כהלכות הפסח – עניני פסח / הלכה ומנהג + סוכת שלומג – מצוות חג הסוכות שבביהמ"ק / הלכה ומנהג + מרא דשמעתתא – שיעורים על סדר פרשיות התורה והמועדים + ביד נביאיך – על נביאים וכתובים + איגרת הפורים – על מגילת אסתר + נס לשושנים – מאמרים בעניני חנוכה + הליכות הרועים – רבו"ק לבית גור זי"ע / הלכה ומנהג + אול מהמלאי – שם ושארית – הרה"ק רבי משה בצלאל אלטר הי"ד + שם ושארית – הג"ר יעקב מאיר בידרמן זצ"ל + אול מהמלאי + קונטרס "דער קאצקער קוויטל" + מאמר "פדיון הבן באלכסנדר" + ספר מסעות האמרי אמת לארה"ק נמצא בהגה"ה מחודשת ויצא אי"ה בקרוב